

MARTIN ŠRAJER / 3. 3. 2022

Devět a půl milimetru

Letos by sté narozeniny neoslavila jen Judy Garlandová, Ava Gardnerová nebo Pier Paolo Pasolini. V roce 1922 se světu poprvé představil také amatérský filmový formát 9,5mm.

„Devítka“ nebyla prvním tipem užšího filmu. Angloamerický fotograf Birt Acres již v roce 1898 rozpůlil 35mm nitrátový film a vytvořil pás o šířce 17,5mm. Stejný byl rozměr filmu od britské společnosti Wrench. Francouzské kamery Pocker Chrono z roku 1900 používaly 15mm film. O pět milimetrů širší byl film určený pro kamery Mirographe. Žádný z těchto experimentálních formátů pro „domácí“ použití ale neoslovil vyšší procento zájemců a brzy byly zapomenuty.

Poměrně populárním se stal teprve vynález společnosti Pathé-Frères. Ta ve dvacátých letech minulého století patřila díky vyráběným kamerám, projektorům a filmové surovině i vlastním filmovým studiím a filmům mezi světové lídry filmového průmyslu. Charles Pathé chtěl filmovou techniku zpřístupnit co největšímu množství lidí, nejen profesionálům, ale i laikům. Filmy byly v Pathého představách stejně běžnou součástí domácností jako jeho fonograf určený k přehrávání hudby. Poprvé se o kolonizaci domovů pokusil v roce 1912 s formátem 28mm KOK. Jeho dalšímu rozšíření zabránila vyšší cena a první světová válka.

Průlom se Pathému podařil koncem roku 1922 s filmovým projektorem Pathé Baby, krmeným 9,5mm filmem. Byl relativně levný, snadný na údržbu a ovládání (stačilo založit cívku a začít ručně točit klikou). Zákazníci si pak mohli vybírat ze široké kolekce Pathé filmů upravených pro toto použití. Obvyklá délka kotouče byla 30 stop, tedy necelých deset metrů. Filmy tudíž většinou musely být zkráceny, někdy se dočkaly i nového názvu. Zpravidla se jednalo o krátké a animované grotesky s Mickey Mousem nebo Betty Boop, určené menším divákům, ale k dispozici byly také například filmy Charlieho Chaplina, Harolda Lloyd a Laurela a Hardyho, německé horské filmy

nebo thriller *Její zpověď* (1929) od Alfreda Hitchcocka.

Film pro Pathé Baby byl vyráběn z nehořlavé 35mm suroviny. Okraje 35mm filmu s perforacemi byly uříznuty, výsledný tvar byl pak rozdělen na tři stejné široké pásy, z nichž byl každý samostatně perforován. Oproti ostatním formátům, ať už šlo o 35mm, 16mm nebo 8mm, se perforace 9,5mm filmu nenacházely po okrajích, ale vedly středem, oddělovaly jednotlivá políčka. Přítomnost pouze jednoho otvoru přispěla k tomu, že velikost obrazové plochy byla skoro stejná jako u 16mm filmu.

Další specialitou tohoto formátu byly výřezy políček s titulky a mezititulky. Nešlo, jako u ostatních formátů, o několik políček ukazujících stejný text, ale o políčko jediné, které se v projektoru díky odlišnému tvaru zastavilo na dost dlouho (zhruba 10 vteřin), aby si diváci stačili přečíst, co se na něm píše. Mezititulky tak zabíraly méně místa a samotný film mohl být delší.

Rok po představení projektoru se na trhu objevily 9,5mm Pathé Baby kamery. Opět šlo o poměrně levnou a uživatelsky nenáročnou technologii. Kamery se díky malému rozměru snadno držely v ruce, komplikované nebylo ani zakládání kazet s filmem. Na jednu cívku se vešlo přibližně 70 vteřin materiálu. Aparáty si rychle získaly popularitu mezi filmovými nadšenci zejména ve Francii a Británii (před válkou se prodalo přes 300 tisíc projektorů), kteří už se tak nemuseli spoléhat jen na studiovou produkci, ale mohli si pouštět vlastní tvorbu. Ve Spojených státech se mezi amatéry líp uchytil 16mm film od Kodaku, uvedený rovněž v roce 1923.

Společnost Pathé se snažila reagovat na technologický vývoj ve filmovém průmyslu a v roce 1938 přišla se zvukovým 9,5mm filmem. Zvuková stopa byla umístěna na straně pásu. Spolu s tím se objevily zvukové projektory a kamery Pathé Baby Vox. Krátce nato ovšem začala druhá světová válka. Výroba a distribuce 9,5mm filmu byla po invazi Francie výrazně utlumena. Posílil naopak 16mm film od Kodaku, hojně využívaný k natáčení vojenských, instruktážních a propagandistických snímků.

Výroba 9,5mm se sice opět rozeběhla po válce, ale mezitím se objevili dva mocní konkurenti. Jednak nový úzký formát, levnější 8mm film (uvedený v roce 1936), jednak – od padesátých let – televize. Ta učinila domácí sledování filmů podstatně pohodlnějším než Pathé Baby projektory. Uvedení barevného 9,5mm filmu nebo širokoúhlého systému pro domácí sledování už neblahý vývoj nedokázalo zvrátit. K obnovení předválečné popularity formátu nedošlo. V roce 1960 společnost Pathé výrobu 9,5mm filmu ukončila.

Díky filmovým nadšencům z celého světa, jednotlivcům i kolektivům ale stále existuje mnoho dobře udržovaných 9,5mm kamer, projektorů a filmů. Někteří si dokonce vyrábějí vlastní 9,5mm film. Přestože si „devítka“ nevydobyла stejně stabilní pozici jako jiné úzké formáty, zejména 8mm a 16mm, její role v dějinách amatérského natáčení a promítání, a obecně zpřístupňování filmových technologií širším masám, je nepřehlédnutelná.

Ve sbírce Národního filmového archivu se podle kurátora amatérských a rodinných filmů Jiřího Horníčka momentálně nachází zhruba osmdesát devítimilimetrových kopií z let 1925 až 1957. Mimo jiné hraný film Jaroslava Cmírala *Přizrak* (1948), oceněný na mezinárodní soutěži UNICA, kolekce rodinných filmů spisovatele Jiřího Stránského

nebo díla brněnského amatérského filmaře Bedřicha Valenty. U příležitosti stého výročí formátu by mělo proběhnout zpracování 9,5mm negativů z pozůstalosti architekta Vincence Beera, prvního předsedy českého Pathé klubu.

V souvislosti se stoletým výročím se Národní filmový archiv zapojil také do aktivit evropské archivní asociace Inedits: Amateur Films/ Memory of Europe a v plánu je rovněž dlouhodobější projekt, v rámci něhož by měly být katalogizovány a digitalizovány amatérské a rodinné filmy natočené 9,5mm kamerami. O ně se mohou amatérští filmaři podělit také na tradičním setkání Home Movie Day v kině Ponrepo, kdy je k projekci devítimilimetrových filmů používán dobový Pathé projektor.